

Отримано: 15 січня 2020 р.

Прорецензовано: 16 січня 2020 р.

Прийнято до друку: 16 січня 2020 р.

e-mail: volodymyr.ilnytskyi@gmail.com

DOI: 10.25264/2415-7384-2020-10-27-31

Ільницький В.О. Політична ідентифікація як психологічний механізм самовизначення студентів у контексті політичної культури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, січень 2020. № 10. С. 27–31.

УДК 378:316.6-029:32

Ільницький Володимир Олегович,
аспірант кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія»

ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

За результатами теоретичного й емпіричного дослідження встановлено психологічні особливості політичної ідентифікації студентів у взаємозв'язку з механізмами їхнього політико-ідеологічного самовизначення в контексті політичної культури.

Ключові слова: політична ідентичність, ідентифікація, політико-ідеологічне самовизначення, політична культура.

Volodymyr Ilnytskyi,
*Postgraduate Student at the Department of Psychology and Pedagogics
The National University of Ostroh Academy*

POLITICAL IDENTIFICATION AS A PSYCHOLOGICAL MECHANISM OF STUDENTS SELF-DETERMINATION IN THE CONTEXT OF POLITICAL CULTURE

Analysis of the phenomenon of political culture in many cases inevitably linked to the concepts of “political identity” and “political identification”. This article clarifies how the concepts of “identity” and “political culture” relate. It is stated that political identification is an integral part of the socialization of the individual in the process of which political culture is formed. The latter, in turn, forms the basis for the unification of individual and collective identities. On the other hand, political identity is shaped by the influence of political culture formed in society. Thus, the notion of “identity” can serve as a meaningful issue in the analysis of political culture.

Political identity as a psychological concept is a part of the personality identity, its self-concept, and is regarded as one of the components of the personality structure (E. Erickson, J. Marcia). From a socio-psychological point of view, identity is the result of identifying a person or a group of people with a particular social community. Identity becomes political when the individual (and the reference community) becomes involved in the activities of establishing a particular political order or choosing ways of social development.

An empirical study of the political identification of the students youth has been carried out in the context of mechanisms of political and ideological self-determination, based on a questionnaire by G. Tsyganenko aiming to find out the peculiarities of a young person's self-determination regarding the political sphere. This can influence the political activity of individuals.

It was found that in the process of assimilation of political and ideological values in the study group there take place such social and psychological characteristics of the personality: flexibility of thinking, compliancy, willingness to cooperate with others (scale of regulatory intransigence); appreciation of independent autonomous behavior; high level of self-esteem (scale of dominant autonomy); the desire to defend their positions (scale of positional competition); awareness and realization of the need for social power and subordination to others (scale of self-affirmation); the predominance of rational comprehension of the situation over intuitive feeling (this mechanism is expressed somewhat less).

The mechanism of political identification, which responds to the attempts to determine its political and ideological preferences, is up-to-date. At the same time, average results on some other scales indicate that there is a perspective in the development of political culture of the studied sample of student youth.

Key words: political identity, identification, political and ideological self-determination, political culture.

Постановка проблеми. Політична культура – складне та багатовимірне явище. Потрібно відзначити, що аналіз феномену політичної культури в непоодиноких випадках неодмінно пов'язаний із поняттями «політична ідентичність» і «політична ідентифікація». У зв'язку з цим потрібно уточнити як співвідносять поняття «ідентичність» і «політична культура». Є. Періна в контексті вивчення політичної культури виокремлює такі різновиди ідентичності, як: належність до певної партії, руху тощо (тобто політична ідентичність конструюється, зважаючи на політичну участь) та політична ідентичність щодо ціннісно-ідеологічних орієнтацій. Авторка вказує, що «дослідження політичної культури неможливі без категорії політичної ідентичності, яка є одним з основних елементів її аналізу, оскільки специфіка першої задається змістом останньої» [3]. Політична ідентифікація – невід'ємний складник соціалізації особистості, у процесі якої формується політична культура. Остання, зі свого боку, слугує основою для об'єднання індивідуальної та колективної ідентичностей [3]. З іншого боку, непоодинокі автори вказують на те, що

політична ідентичність формується під впливом сформованої в суспільстві політичної культури. Відтак, поняття «ідентичність» може слугувати смисловим елементом аналізу політичної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з Б. Гентрі, «ідентичність формує багато аспектів життя: від того, як ми бачимо світ, до того, як ми поведимося». Автор вважає, що «поняття політичної ідентичності найкраще можна зрозуміти як внутрішню розповідь про своє політичне «я». Ідентичність – це історія, яку ми розповідаємо собі та іншим про те, хто ми є, ким ми були і ким ми бачимо себе в майбутньому» [9].

Отже, з одного боку, політична ідентичність як психологічне поняття – це частина ідентичності особистості, її Я-концепції, один із компонентів структури особистості (Е. Еріксон, Дж. Марсія та ін.). Із соціально-психологічного погляду ідентичність – це результат ідентифікації людини чи групи людей із певною соціальною спільнотою.

Соціально-психологічний підхід (соціальний конструкціонізм) розглядає «Я» людини не як ізольовану, автономну сутність, а в її постійній динамічній взаємодії з соціальним світом. Думки особистості та її ідентичності формуються та змінюються в соціальній взаємодії. Ідентичність розглядають як дискурси, які структурують та обмежують спілкування в контексті взаємодії. Зокрема, С. Віддікомб і Р. Вуффітт розглядають ідентичність не як сутність, встановлену і визначену внутрішньою природою людини, а як продукт соціальної взаємодії, відкритий для змін [2]. Таким чином, можна зробити висновок, що ідентичність – не даність, вона завжди чимось обумовлена.

Політична ідентичність складна як за змістом, так і за методами її діагностики. Теоретичне осмислення проблеми політичної ідентичності, визначення її характеристик, механізмів у сучасному суспільстві ще далеке до завершення. Л. Сморгунов укажує на два підходи до розроблення означеної проблеми. Перший – суб'єктивний, де ідентифікація постає базовою умовою політичної діяльності. При цьому вона стає політичною, коли індивід (і референтне співтовариство) залучаються в діяльність зі встановлення певного політичного порядку чи вибору шляхів суспільного розвитку. Загалом: той, хто самовизначився, не тільки знає, що робити, а й діє [5]. Саме цей підхід викликає наше зацікавлення. Щоб особистість почала політично самовизначитися, тобто формувати стійкі й осмислені політичні переконання, установки, ідеали, норми поведінки, вона повинна мати хоча б елементарну замотивованість і мінімум знань про політичну царину життя.

А. Рухтін доречно зазначає, що установки та переконання мають потужний потенціал мобілізації великих груп людей для обстоювання своїх інтересів усіма можливими засобами. Оскільки інтереси, прагнення, установки людей різні, існує різноманітність ідеологій, тобто ціннісно-нормативних систем [4].

Об'єктивний підхід до проблеми політичної ідентичності полягає в її баченні як похідної від конструювання політичними інститутами й акторами громадянської, національної, етнічної, релігійної та інших ідентичностей. Ричард Е. Делеон, Катрін С. Нафф у результаті теоретичного аналізу з'ясували, що такі чинники, як гендер, раса, релігія, визначають політичну ідеологію, виборчу поведінку та політичний протест у національній вибірці, однак у локальних вибірках емпіричне дослідження виявило значні відмінності в моделях взаємозв'язків цих змінних. Деякі вибірки помітно відхилялися від даних національної вибірки, зокрема щодо раси як чинника політичного протесту [8].

Вітчизняна дослідниця Г. Циганенко розглядає механізм політичної ідентифікації в контексті механізмів політико-ідеологічного самовизначення. Загалом процес самовизначення поєднує в собі два протилежні, але тісно взаємопов'язані складники: ідентифікацію і входження до певних соціальних груп, з одного боку, і відособлення, тобто індивідуалізацію, з іншого. Вона запропонувала опитувальник визначення механізмів політико-ідеологічного самовизначення (ОПМІС) для з'ясування особливостей самовизначення молодшої людини щодо політичної сфери. Як зазначає авторка, «на основі таких механізмів формуються навички громадянськості та окреслюється особистісне ставлення до політичного життя суспільства на ранніх стадіях становлення особистості» [6, с. 3], «потреба такого виду самовизначення нерозривно пов'язана з усвідомленням політичної ситуації в суспільстві, формуванням більш-менш стійких політичних та ідеологічних уподобань, симпатій, антипатій, уявлень про необхідне у сфері політичних відносин, певною особистісною автономією в прийнятті електоральних рішень і загалом у політичному виборі» [6, с. 2].

У результаті аналізу особистісних передумов самовизначення в політико-ідеологічній сфері авторці вдалося виокремити ключові особистісні передумови формування готовності до політико-ідеологічного самовизначення: досягнення певного рівня розвитку самосвідомості, самооцінки; здатність до соціальної рефлексії через осмислення і проблематизацію політико-ідеологічної сфери; структурування системи ціннісних орієнтацій тощо [6, с. 6]. Відтак, політико-ідеологічне самовизначення, згідно з Г. Циганенко, – це «соціально-особистісне утворення (позиція), що розглядається як осмислений, рефлексивний результат процесу визначення світоглядних і ціннісних пріоритетів у політико-ідеологічній сфері, спирається на особистісну ціннісну диспозицію/систему, зумовлюється ідейно-політичними орієнтаціями та

особливостями соціального мислення особистості, цілями, мотивами, потребами, змістом самооцінки і самосвідомості» [там само].

Мета статті – теоретично проаналізувати й емпірично визначити психологічні передумови розгортання політичної ідентифікації студентів як одного з провідних механізмів політико-ідеологічного самовизначення в контексті політичної культури.

Матеріали і методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, порівняння й узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; *емпіричні* – методика Г. Циганенко «Опитувальник визначення механізмів політико-ідеологічного самовизначення (ОМПІС)», методи математико-статистичної обробки даних.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь 66 осіб (22 юнаків, 44 дівчат віком від 18 до 24 років, студентів Національного університету «Острозька академія», що мешкають у Рівненській, Волинській, Хмельницькій, Житомирській областях). До вибірки внесено студентів, які досягли електорального віку. Респондентам було запропоновано опитувальник визначення механізмів політико-ідеологічного самовизначення Г. Циганенко (ОМПІС), який містить шкали, що відповідають механізмам: позиційна конкуренція, політична ідентифікація, домінантна автономізація, владне самоствердження, прагматична раціоналізація, нормативна непоступливість. Опитування проведено в грудні 2018 року.

Аналіз функціонування та вияву окремих механізмів дав змогу виокремити специфічні риси їхнього розгортання (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні показників за шкалами опитувальника Г. Циганенко (ОМПІС), % (N=66)

Рівень, %	Позиційна конкуренція	Політична ідентифікація	Домінантна автономізація	Владне самоствердження	Прагматична раціоналізація	Нормативна непоступливість
Низький	9,10	36,37	3,03	21,21	37,87	16,67
Середній	69,69	42,42	69,70	60,61	60,61	80,30
Високий	21,21	21,21	27,27	18,18	1,52	3,03
Середній бал	66,51 б.	41,24 б.	34,53 б.	28 б.	15,33 б.	13,41 б.
Рівень	середній	низький	середній	середній	середній	низький

Позиційна конкуренція пов'язана з прагненням до незалежності, бажанням мати свою осмислену, критичну думку, зі становленням власної системи цінностей. Високі показники за цією шкалою вказують, що потреба в конкуренції, суперництві усвідомлена, і людина здатна робити зусилля для досягнення своєї мети. Низькі показники свідчать, що така потреба відсутня або має неусвідомлений характер і не інтегрована в когнітивну структуру особистості. Кількість балів, які може набрати випробуваний, лежать у діапазоні від 20 до 100. Таким чином, низькими будемо вважати показники від 20 до 50, середніми – від 51 до 80, високими – від 81 і вище. У досліджуваній вибірці показники позиційної конкуренції перебувають на середньому рівні (хсер=66,51 б.). Лише 9,10% опитаних продемонстрували низькі показники за цією шкалою, 21,21% – високі.

Політична ідентифікація. Бали за цією шкалою перебувають у межах від 15 до 75. Таким чином, від 15 до 35 – низький рівень, від 36 до 50 – середній, від 51 і вище – високий. Звертає увагу, що 36,37% опитаних продемонстрували низькі показники за цією шкалою, середні – 42,42%, високі – 21,21%. Середнє значення за шкалою політичної ідентифікації – хсер=41,24 б., що відповідає низькому рівню. Найнижчі показники в розрізі складників цієї шкали відповідають твердженням: «Я визначився зі своїми політичними уподобаннями» (хсер=2,36 б.), «Я вважаю, що мої політичні погляди стабільні й не змінюватимуться в майбутньому» (хсер=2,42 б.). Доволі невисокі середні показники відповідають також твердженням «Для мене важливо виробити певні погляди з політичних питань» (хсер=2,78 б.) та «Мої політичні орієнтації важливі для мене» (хсер=2,96 б.). Дещо вищий показник відповідає твердженню «Існують політичні чи соціальні питання, що мене сильно хвилюють» (хсер=3,33 б.). Згідно з автором опитувальника, «досліджувана шкала політичної ідентичності вимірює певні рефлексивні кроки до означення своїх політико-ідеологічних прерференцій, до виділення об'єктів зі світу політики. Високі бали характерні для людини, у якої виражений мотиваційний компонент у сфері політики, що може вплинути й на поведінковий» [6, с.6]. Певною мірою отримані дані відповідають висновкам авторки опитувальника, викладеним у її дисертації, щодо того, що «перший сплеск» політичної ідентифікації пов'язаний насамперед із потребою визначитися в політичних прерференціях, у ставленні до політико-ідеологічних процесів і явищ, долучитися до дорослого електорату (як важливою ознакою досягнення особистісної зрілості) і відповідає випускному класу середньої школи. Надалі, очевидно, механізм політичної ідентифікації «інтенсифікується лише в міру підвищення соціальної активності, соціально-політичного збурення референтного оточення» [6, с.10]. Процес самовизначення розглядають як формування стійких та осмислених переконань, принципів, норм поведінки, ідеалів (К. Абульханова-Славська, Л. Орбан-Лембрик, С. Рубінштейн та ін.), отже, що стосується політичної царини життя, можемо констатувати, що серед досліджуваних осіб політичні цінності найменш диференційовані, у більшості немає виразної потреби формувати політико-ідеологічну ідентичність.

Домінантна автономія вимірює те, якою мірою людина відчуває себе суб'єктом діяльності, а якою – об'єктом впливу інших людей. Високі показники за цією шкалою відповідають високому рівню самоповаги. Бали розподілено від 10 до 50. Отже, низькі від 10 до 20, середні – 21 – 35, високі – від 36 і вище. У досліджуваній вибірці середній показник доміантної автономії перебуває на середньому рівні (хсер=34,53 б.). 27,27% опитаних продемонстрували високий рівень за цією шкалою, інші – переважно середній, що вказує на те, що досліджувані середньою мірою відчувають себе суб'єктами політичної діяльності. Низький рівень притаманний лише 3,03% опитаних. Отримані дані відповідають результатам Г. Циганенко, згідно з якою «домінантна автономізація особливо посилюється в десятому класі середньої школи, що збігається із закінченням драматичного періоду індивідуалізації, а наступний спад такої дії дає змогу констатувати початок наступного періоду – особистої інтеграції, що ініціює потребу в приєднанні до референтно-статусної групи» [6, с. 11].

Владне самоствердження. Бали від 10 до 50. Отже, низьке, середнє і високе значення такі самі, як і для попередньої шкали. Більшість опитаних продемонструвала середній рівень владного самоствердження (60,61%). 21,21% респондентів показали низький рівень, 18,18% – високий. Середній показник дорівнює 28 б. Ця шкала описує ставлення до влади, керівництва й авторитету. Високі показники означають, що людина усвідомлює свою потребу у владі, здатна визнавати її у своїх взаєминах з іншими. Шкала передбачає наявність владних тенденцій у настановленнях і цінностях. Найнижчі середні бали показників за цією шкалою відповідають твердженням «Я згоден обмежити свою свободу, щоб мати владу» (хсер=2,27 б.), «Влада може замінити для мене багато інших цінностей» (хсер= 2,476.), «Я людина хитра, завбачлива» (хсер= 2,98 б.).

Наші дані за цією шкалою співвідносяться з результатами, опублікованими в статті В. Безродного [1]. Услід за автором можемо стверджувати, що молодь ще не готова керувати великою кількістю людей, або ж не досить усвідомлює свою потребу у владі. Імовірно, що вона ще не до кінця визначилася з планами на майбутнє і своїми життєвими цілями, тому потреба у владі не відіграє провідної ролі [там само].

Прагматична раціоналізація означає віру людини у власні інтелектуальні здібності. Значення коливаються в діапазоні від 5 до 25. Отже, низькими будемо вважати значення від 5 до 15, середніми – від 15 до 20, високими – вище 21. Високі показники характерні для людей, які переконані, що здатні зрозуміти те, що відбувається як у власному житті, так і в житті суспільства. Середній бал за цією шкалою 15,33, що відповідає середньому рівню.

Шкала *Нормативна непоступливість* описує ставлення до творчості, спонтанності, поступливості, кооперації з іншими людьми. Бали від 5 до 25. Досліджувані продемонстрували низькі результати за цією шкалою (хсер= 13,416.), що свідчить загалом про баланс між орієнтацією на процес діяльності та її результат, між тенденцією до дотримання встановлених соціальних норм і правил та прагненням до кооперації з іншими людьми. Досліджувані задоволені більшою частиною того, що їм доводиться робити (хсер= 4,086.).

Як указує В. Безродний, низькі результати за цією шкалою свідчать про наявність перспективи в розвитку політичної культури, оскільки «відсутність яскраво вираженого бажання відповідати стереотипам свідчить про гнучке мислення та неупереджене ставлення до навколишнього середовища, що, в свою чергу, дозволяє розвивати якості, необхідні для успішної політичної самосвідомості» [1].

Середнє значення загального бала опитувальника свідчить про низький рівень політико-ідеологічного самовизначення досліджуваних і перебуває в межах від 1 стена до 3.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження механізму політичної ідентифікації студентів у взаємозв'язку з іншими механізмами політико-ідеологічного самовизначення студентської молоді дало змогу з'ясувати психологічне підґрунтя, що здатне впливати на політичну активність індивідів.

У процесі засвоєння політико-ідеологічних цінностей у досліджуваній групі найістотніше активізовані такі соціально-психологічні характеристики особистості, як: гнучкість мислення, поступливість, готовність до кооперації з іншими; поцінування незалежної автономної поведінки, високий рівень самоповаги; прагнення обстоювати свої позиції; усвідомлення й реалізація потреби в соціальній владі та підпорядкуванні собі інших людей; переважання раціонального осмислення ситуації над інтуїтивним відчуттям. Механізм політичної ідентифікації, що відповідає намаганням визначати свої політико-ідеологічні пререференції, актуалізований найменшою мірою. Водночас середні результати за іншими шкалами свідчать про наявність перспективи в розвитку політичної культури досліджуваної вибірки студентської молоді.

Література

1. Безродний В. І. Гендерні детермінанти політичної самосвідомості молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 16. С. 23–35.

2. Зайцев И. В. Проблема формирования политической идентичности: опыт социально-психологического исследования. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2007. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-formirovaniya-politicheskoy-identichnosti-opyt-sotsialno-psihologicheskogo-issledovaniya/viewer>.
3. Перина Е. И. Понятие идентичности как элемент дискурсивного анализа политической культуры. *Дискурс-Пи*. 2005. С. 176–179. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-identichnosti-kak-element-diskursivnogo-analiza-politicheskoy-kultury/viewer>.
4. Рухтин А. А. Гражданская идентичность и политическая культура: возможности социальной интеграции. *Молодой ученый*. 2010. № 12. Т. 1. С. 131–138. URL: <https://moluch.ru/archive/23/2479/>.
5. Сморгунюв Л. В. Политическая идентичность и понятие политического. *Полис. Политические исследования*. 2012. С. 178–185. URL: <https://www.politstudies.ru/files/File/2012/6/16.pdf>.
6. Циганенко Г.В. Соціально-психологічні механізми політико-ідеологічного самовизначення молоді: автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2005. 18 с.
7. Циганенко Г. В. Участь молоді в організаціях політичного спрямування: мобілізаційне та соціально-психологічне підґрунтя. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/9651/1/sttsyh%20%28stud05%29.pdf>.
8. DeLeon R. E., Naff K. C. Identity Politics and Local Political Culture: Some Comparative Results from the Social Capital Benchmark Survey. *Urban Affairs Review*. Volume 39. 2004. P. 689–719. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1078087404264215?journalCode=uarb>.
9. Gentry B. Political Identity: Meaning, Measures, and Evidence. *Why Youth Vote*. 2017. P. 19–48. URL: https://www.researchgate.net/publication/321484462_Political_Identity_Meaning_Measures_and_Evidence.